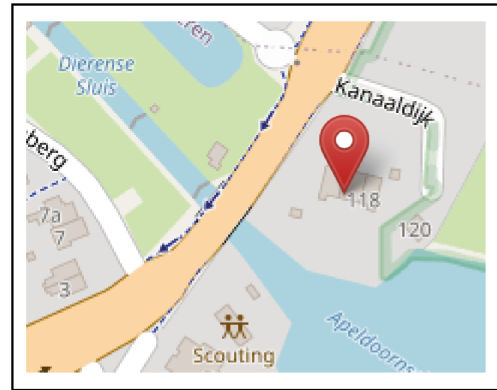

Dierense Sluis – gebouwen en terreinaanleg
Zutphensestraatweg 114, 116, 118
6953 CN Dieren

Monumentgegevens

Monumentnummer 0000127
Inschrijving register 03 juni 2021
Kadastrale aanduiding Dieren U 4682, U 6059
Dieren U 4499

ALGEMENE HISTORIE

Het Apeldoorns Kanaal werd in twee fasen aangelegd: het noordelijke deel (Grifftkanaal) tussen Apeldoorn en Hattem werd op 13 april 1829 voor de scheepvaart geopend, het zuidelijke deel (Apeldoorns-Dierens Kanaal) in 1869. In tegenstelling tot het noordelijke deel waren in het Apeldoorns-Dierens Kanaal geen schutsluizen nodig aangezien het hoogteverschil tussen Apeldoorn en Dieren relatief gering was. Wel was het verval in Dieren naar de IJssel dusdanig groot dat schutting in een drietal schutkolken nodig was. Daartoe werd in 1865 een voor Nederland unieke drietrapssluis gebouwd met kolken van elk ruim dertig meter lang. Tussen 1873 en 1881 werd het kanaal tussen Apeldoorn en Dieren verruimd tot 2 meter beneden kanaalpeil bij een bodembreedte van 7,5 meter. Met de verbreding van het noordelijke kanaaldeel was reeds in 1858 gestart. In 1954 nam de toenmalige minister van Verkeer en Waterstaat een principebesluit om het zuidelijke deel van het kanaal te verruimen ten behoeve van de bevaarbaarheid van schepen tot 600 ton. In het kader daarvan werd de oude bouwvallig geworden drietrapssluis vervangen door één grote sluis uitgevoerd in gewapend beton, welke zuidwestwaarts van de oude sluis werd gebouwd. De nieuwe in 1957-1958 gebouwde sluis werd voorzien van een tussenhoofd om waar mogelijk het schutverlies zoveel mogelijk te beperken en daardoor het kanaalpeil niet onnodig veel te laten zakken. Afhankelijk van de afmetingen van de te schutten schepen kon met de volledige kolk of een deel van de kolk worden gesloten. Bij de bouw van de nieuwe sluis werd ook de Dierense brug in de Zutphensestraatweg vervangen door een lage, vaste brug. De oude sluis werd in 1978 grotendeels waarna zodat er bovengronds weinig herkenbaars van overbleef. Daaronder zouden echter nog restanten van funderingen en sluismuren aanwezig zijn. Van de feitelijke verbreding en verruiming van het kanaal kwam niets terecht mede door de opkomst van de spoorwegen en het gemotoriseerd vrachtverkeer. In plaats daarvan werd besloten om het kanaal gefaseerd te sluiten voor de scheepvaart en alleen de waterhuishoudkundige functie te behouden. Het kaneeldeel tussen Dieren en de Apeldoornse sluis werd in 1972 gesloten.

DIENSTWONINGEN SLUISPERSONEEL

BLOK VAN DRIE DIENSTWONINGEN voor het sluispersoneel uit 1941-1942, hersteld/herbouwd in 1945 naar oorspronkelijk ontwerp in de stijl van de Delftse school van J. van Dalen, technisch ambtenaar Rijkswaterstaat, thans Zutphensestraatweg 114-116-118.

Historie en Ligging: Het blok van drie dienstwoningen werd gebouwd in 1941-1942 ter huisvesting van de sluismeester en sluisknechten naar ontwerp van juni 1941 van J. van Dalen, technisch ambtenaar Rijkswaterstaat. De woningen vervingen de eerder als gevolg van oorlogsgeweld verwoeste vroegere dienstwoningen. Het nieuwe woningblok werd in het voorjaar van 1945 vernield bij het opblazen van een kazemat, maar nadien hersteld / herbouwd grotendeels op basis van de ontwerptekeningen van enkele jaren daarvoor.

De woningen werden - na ophoging van terrein met zand - gebouwd aan de zuidzijde van de voormalige Drietrapslus uit 1865, ten oosten van de Zutphensestraatweg. De oude Drietrapslus is gedempt na de aanleg van de nieuwe sluis ten westen van de Zutphensestraatweg in 1957- 1958, waarvan de voorhaven ten zuiden, dus achter het woningblok kwam te liggen.

Plattegrond en opbouw: Het eenlaags woningblok is opgetrokken op een nagenoeg rechthoekige plattegrond. Het pand bestaat uit een hoofdmassa onder een zadeldak dat aan de achterzijde aan beide uiteinden boven de buiten het hoofdvolume uitstekende delen doorloopt waardoor de goothoogte op deze hoeken lager is. Op de nok bevinden zich drie gemetselde schoorstenen. Het dak is - net als de daarop aangebrachte dakkapellen - bedekt met gebakken holle pannen. De wit geschilderde gevels zijn (blijkens de bouwaanvraag) opgetrokken in hardgrauwe baksteen en een donkerder plint, gemetseld in een halfsteensverband.

Het pand is verdeeld in drie afzonderlijke woningen, elk op de begane grond oorspronkelijk voorzien van drie kamers, een keuken en een berging met kolenkist in de uitbouw aan de achterzijde. Een van de kamers van de middelste en grootste woning was (aanvankelijk) in gebruik als kantoorruimte. Op de zolderverdieping - met op het voordakvlak twee dakkapellen en centraal een later toegevoegd dakvenster - waren slaapkamers, vier in de middelste woningen en drie in de beide andere woningen. Op het achterdakvlak is thans sprake van een grote dakkapel verspreid over de drie woningen, in plaats van de oorspronkelijke twee afzonderlijke dakkapellen. De indeling van de ramen van de dakkapellen is gewijzigd.

Voorgevel: De aanvankelijk op de oude Drietrapslus georiënteerde symmetrische voorgevel bevat in het midden de (recent gewijzigde) toegang tot de middelste woning, met aan weerszijden de van houten luiken voorziene vensters van de aan deze zijde gesitueerde kamers van de drie woningen. Alle raamindelingen zijn vergeleken bij de bouwtekening gewijzigd; de vier middelste ramen hebben elk twee bovenlichten. Boven de beide buitenste bevinden zich gemetselde segmentbogen.

Zijgevels: De beide asymmetrisch opgebouwde zijgevels zijn elkaars spiegelbeeld. De gevels bevatten overeenkomstig de bouwtekeningen op de begane grond de (gewijzigde) entree tot de kopwoningen geflankeerd door een groter venster met twee bovenlichten, twee kleinere vensters met daarboven gemetselde segmentbogen en naast de entree een smalle opening met daarachter het venster van de toiletruimte. Op de verdieping drie gelijke vensters. De vensters zijn deels nog voorzien van houten luiken; alle raamindelingen zijn gewijzigd. De geveltoppen zijn voorzien van een (niet oorspronkelijke) houten betimmering.

Achtergevel: In de achtergevel nog twee oorspronkelijke vensters van de beide kopwoningen, met elk twee bovenlichten en een gewijzigde raamindeling als bij de andere gevels. De aanbouw aan de middelste woning is vergroot.

HULPGEMAAL

HULPGEMAAL gebouwd in 1957 naar ontwerp van ir. F.W. de Vlaming b.i. , architect te Amsterdam in opdracht van Rijkswaterstaat Directie sluizen en stuwen, achter de dienstwoningen aan de Zutphensestraatweg 114-116-118. Het gemaal is bereikbaar via een betonnen taludtrap en een met trottoirtegels belegd bordes. Het plat met een betonlaag afgedekte gemaal is opgetrokken in licht- en donkergrijs gepleisterd metselwerk en gewapend beton op een rechthoekige plattegrond. Het boven het maaiveld uitstekende gedeelte heeft aan drie zijden gevels met een zeer open karakter dankzij de aaneengesloten rijen staande vensters gevat in rank raam-en kozijnhout en een gelijk aantal bovenlichten. In

de meer gesloten noordwestgevel ontbreken de rijen staande ramen. Van de rondom doorlopende bovenlichten zijn er in elke gevel twee die open gezet kunnen worden. Het op de bouwtekening aangegeven draadglas in de onderste delen van de staande ramen is vervangen door gewoon glas. Het platte dak was oorspronkelijk gedekt met mastiek en grind; de grindlaag ontbreekt thans. Volgens de bouwaanvraag waren de oorspronkelijke kleuren als volgt: muurbekledingen en goten wit (thans licht- en donkergrijs), deuren lichtgrijs (thans zwart), raam- en kozijnhout: donkergroen (thans wit).

In het interieur bevindt zich beneden het maaiveld de pompinstallatie, de lagere betonnen vloeren zijn bereikbaar via trappen met ijzeren buisleuning.

BEDIENINGSGEBOUWEN

Twee BEDIENINGSGEBOUWEN uit 1957 gebouwd in een Functionalistische stijl naar ontwerp van ir. F.W. de Vlaming b.i. , architect te Amsterdam in opdracht van Rijkswaterstaat Directie sluizen en stuwen. Het grootste bedieningsgebouw bevindt zich aan de noordzijde van het buitenhoofd aan de Zutphensestraatweg en bevat een wacht- en bedieningsruimte, een schakelruimte een garderobe met toilet en een berging. Het tweede, kleine bedieningsgebouw bevindt zich aan de noordzijde van het tussenhoofd.

Het grote bedieningsgebouw is plat afgedekt met een betonlaag en opgetrokken in lichtgrijs gepleisterd metselwerk op een rechthoekige plattegrond met een lagere uitbouw aan de zuidwestgevel. Het bevat in het hoofdvolume een wachtruimte, een schakelruimte, een hal met toilet en garderobe en een wachtruimte voor het sluispersoneel, terwijl in het lagere uitgebouwde deel de feitelijke bedieningsruimte was ondergebracht. De gevels van het hoofdvolume zijn merendeels gesloten met uitzondering van de dubbele deur in noordwestgevel, de deur in de zuidoostgevel en de vrijwel geheel rondom lopende vensters boven het muurwerk, waarvan er enkele open gezet kunnen worden. De lagere uitbouw heeft dankzij de aaneengesloten rijen staande vensters gevat in rank raam-en kozijnhout een veel opener karakter. De onderste delen van de vensters zijn voorzien van draadglas. De afwijkend van de bouwtekening vormgegeven - en daarom mogelijk niet oorspronkelijke - toegangsdeur bevindt zich in de noordwestgevel.

Het kleine bedieningsgebouw heeft een vergelijkbare uitstraling als het grote gebouw. Het is eveneens plat afgedekt met een betonlaag en opgetrokken op een rechthoekige plattegrond. Alleen de noordoostgevel is opgetrokken in metselwerk zonder pleisterlaag. De overige gevels met aaneengesloten staande ramen zijn gelijk aan die van het grote bedieningsgebouw net als de toegangsdeur in de zuidoostgevel. Vanwege de geringere bouwhoogte ontbreken de bovenlichten. De platte betonnen daken waren oorspronkelijk gedekt met mastiek, bitumen en grind; de grindlaag ontbreekt thans. Volgens de bouwaanvraag waren de oorspronkelijke kleuren als volgt: muurbekledingen en goten wit (thans licht- en donkergrijs), deuren lichtgrijs (thans zwart), raam- en kozijnhout: donkergroen (thans wit). [p.m. is al het oorspronkelijke glas nog aanwezig?; oorspronkelijkheid deuren?; interieurs: tegelvloeren?]

AANLEG EN TERREININRICHTING

De terreinen aan weerszijden van de sluis zijn ingezaaid met gras en deels beplant met kastanjes (noordzijde), eiken en linden (zuidzijde); nabij de sluiswachterswoningen staan diverse monumentale linden.

De brug over de sluis en het hulpgemeal zijn via betonnen trappen met stalen stootbanden bereikbaar. De afscheidingen bestaan uit hekwerken van metalen buisleuning. Nabij de gebouwen liggen trottoirtegels.

Waardering / Reden van plaatsing

De dienstwoningen, het hulpgemeal en de beide bedieningsgebouwen verkeren in een voldoende goede bouwkundige staat; het oorspronkelijke ontwerp is nog goed herkenbaar. Dat geldt ook voor de eind jaren vijftig gewijzigde terreinaanleg en de daarbij toegepaste

materialen. Op het terrein van het sluiscomplex staan diverse waardevolle monumentale bomen (linden, kastanjes en eiken). Daarnaast vertegenwoordigen de gebouwen en aanleg de volgende waarden:

Cultuurhistorische waarde:

- De dienstwoningen, het hulpgemaal, de beide bedieningsgebouwen en de terreinaanleg zijn van hoge cultuurhistorische waarde voor de regio en de gemeente Rheden als essentiële onderdelen van het Dierense Sluiscomplex en daarmee van het Apeldoorns Kanaal dat in zijn geheel van hoge is op grond van de goede afleesbaarheid van de ontwikkelingsgeschiedenis. Het kanaal is een goed en gaaf bewaard voorbeeld van de vele in de 19de eeuw aangelegde Nederlandse kanalen, terwijl met name met betrekking tot de voeding van het kanaal - grotendeels door middel van sprengen - sprake is van een voor Nederland volstrekt unieke situatie. Het Apeldoorns Kanaal is van grote betekenis geweest voor de ontsluiting van bestaande landbouwgronden en voor de ontginning en insluiting van grote arealen woeste gronden. Het kanaal betekende een belangrijke stimulans voor de ontwikkeling van de landbouw, houtbouw, nijverheid en industrie in de dorpen aan de oostzijde van de Veluwe - waaronder Dieren – en daarmee ook voor de ruimtelijke ontwikkeling van deze dorpen in meer algemene zin.
- De Dierense Sluis is met de daarbij behorende bebouwing van belang als uiting van de uit de sterke opleving van de scheepvaart voortvloeiende wens om grotere sluizen te bouwen waarmee sneller kon worden geschut.

Stedenbouwkundige waarde / ensemble waarde:

- De dienstwoningen, het hulpgemaal, de beide bedieningsgebouwen en de terreinaanleg zijn van stedenbouwkundige voor de regio en de gemeente Rheden als belangrijke onderdelen van het Dierense Sluiscomplex en daarmee het Apeldoorns kanaal dat ook in zijn geheel van zeer grote stedenbouwkundige waarde is vanwege de ook heden ten dage nog zeer duidelijke aanwezige bijzondere en grote samenhang van het kanaal met de daarbij behorende bouwwerken als sluizen, bruggen, wachterswoningen en de overige aan het kanaal gesitueerde bebouwing. Ter plaatse vormt de sluis in combinatie met de bijbehorende bebouwing, voorhaven en beplanting een waardevol ensemble, waarbinnen het hulpgemaal en de beide bedieningsgebouwen door grote overeenkomsten in hun verschijningsvorm voor een verdere samenhang zorgen.

Architectuurhistorische waarde:

- De dienstwoningen, het hulpgemaal en de bedieningsgebouwen bij de Dierense Sluis zijn Van. architectuurhistorische waarde voor de regio en de gemeente Rheden als grotendeels gaaf bewaard gebleven representanten van tot een sluiscomplex behorende gebouwen opgetrokken in de trant van de Delftse school (dienstwoningen) dan wel het Functionalisme (hulpgemaal en bedieningsgebouwen).

Conclusie

De tot het Dierense sluiscomplex behorende dienstwoningen, hulpgemaal en bedieningsgebouwen voldoen aan de basisnormen voor plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst zoals geformuleerd in artikel 4, lid 1 en 2 van de Erfgoedverordening Rheden 2017. Daarnaast zijn de meerwaarden van toepassing zoals omschreven in artikel 4, lid 3a, 3d, 4a, 4f, 5b en 5c.

